

La contribució de la filosofia

Josep-Maria Terricabras
Membre de l'Institut d'Estudis Catalans

En l'esperit dels objectius del cicle «Recerca i país», aquesta contribució hauria d'abordar tres qüestions: en primer lloc, la relació de la filosofia, com a disciplina, amb l'evolució del país en el seu conjunt, en el passat i especialment en el present i futur immediat; en segon lloc, què signifiquen en aquesta disciplina els mots «desenvolupament» i «innovació», especialment quant a la seva possible aplicació al país; finalment, quines qüestions i quins problemes es plantegen respecte a la formació d'investigadors, ajuts a projectes de recerca i manteniment de línies de recerca.

L'abast de la demanda és gran, segurament massa gran, i no solament per raó de l'espai de què dispo. En qualsevol cas, em sembla que serà aclaridor començar esmentant allò que *no* serà objecte d'aquestes ratlles: *no* es tracta de fer ara un report de la recerca a Catalunya en el sentit clàssic, sinó més aviat de considerar allò que hi pugui haver al darrere —o al davant, o a sobre o a sota— del que seria un report. De fet, el report havia estat ja encarregat a unes altres persones pel mateix IEC i ara ja en disposem: va ser publicat amb el títol *Reports de la recerca a Catalunya: Filosofia, 1996-2002*.¹

Després d'examinar-lo bé, em sembla que el report té algunes llacunes i insuficiències, però jo me n'he servit amb profit perquè, tal com el mateix report diu —tot i que no sigui ben exacte—, «procura reunir les dades oficials a l'abast per tal de descriure un panorama de la recerca bàsica i deixa les valoracions per a més endavant».² No és ben exacte que deixi les valoracions per a més endavant, almenys que les deixi totes, perquè n'inclou algunes de significatives. El fet cert, però, és que reuneix dades —si bé no totes— i que descriu un panorama. Jo me n'he servit per a moltes dades que apareixen en aquestes pàgines. És precisament a partir d'algunes d'elles que ara podrem passar a fer valoracions i a proposar algunes reflexions. Si el report, però, era «de recerca», ara, en canvi, ens plantejem els beneficis del conreu *de la filosofia* per al

1. Publicat per l'IEC (2005), Barcelona, va ser elaborat per Jordi Sales i Coderch, amb la col·laboració d'Ignasi Boada, Josep Montserrat, Miquel Montserrat i Mariona Sanfeliu.

2. P. 1045; vegeu també la p. 1048b.

país. Això vol dir que, a més d'examinar els beneficis de la recerca, també haurem de tenir en compte el sentit i el benefici de la docència. Haurem de veure fins a quin punt la docència filosòfica a Catalunya —molt lligada a la recerca, però no són necessàriament idèntiques— ha desenvolupat un paper cultural més enllà de l'estrictament social. Perquè, segons com, la docència pot ser cridada a tenir una incidència que, sense ser més incisiva que la recerca de primer nivell, sigui més ampla i potser més duradora. Per això, al final, també faré una petita reflexió sobre això.

(D'altra banda, he de dir, ni que sigui entre parèntesis, que, pel que fa a aquestes ratlles, restringeixo el país al Principat de Catalunya. El report que em serveix de base provisional de dades es limita també al Principat. A més, de ben segur que les observacions crítiques que acabaré fent sobre la recerca filosòfica al Principat només serien més greus i més severes si hagués pogut tenir l'ocasió de reflexionar sobre la relació entre filosofia i país en tot el domini lingüístic català.)

El nucli de l'exposició que ara segueix se centrarà, doncs, en aquestes tres preguntes: 1) què volen dir «recerca» i «progrés» en filosofia?; 2) quina recerca han fet i han pogut fer els investigadors en filosofia a Catalunya?; 3) quins beneficis ha aportat aquesta feina al progrés i al benestar del país?

1. Què volen dir «recerca» i «progrés» en filosofia?

Una cosa és òbvia: «recerca» és un concepte difús, borrós, *fuzzy*. Però això no vol dir que no sapiguem què és, sinó simplement que pot ser moltes coses. (De fet, va ser Aristòtil qui, ben bé al començament de la metafísica, va fundar i fonamentar la lògica borrosa quan va dir que «τὸ ὄν pollakhós légetai».) Un dels greus problemes del pensament actual —no solament a Catalunya, però també aquí— és la vigència pràcticament no contestada d'una teoria del coneixement i de la ciència que podríem qualificar de monisme essencialista: i és que només es reconeix una ciència (la ciència empírica) i una manera de fer-la (la que segueix el mètode experimental). La resta són variants d'aquesta essència científica única: formes reavaluades —com la lògica, la matemàtica o el dret, que són, al capdavant, ciències normatives—, formes devaluades —com l'economia, la història o certa psicologia—, o bé, segons els científics, fins i tot formes no convalidades —com la resta de la psicologia, la pedagogia o la filosofia.

Em sembla que el fet mateix que aquesta mentalitat que ara critico sigui encara molt vigent, molt present, molt indiscutidament actuant en la nostra societat ja mostra de manera espectacular que la filosofia, la crítica filosòfica i el pensament dels darrers cinquanta anys han estat incapaços d'incidir decisivament en el pensament rígid, monolític de molts ciutadans i investigadors, si no de la majoria.

Des del meu propi plantejament filosòfic —que entenc influït d'alguna manera pel pensament poderosíssim de Wittgenstein—, la recerca en l'àmbit filosòfic i, si es vol, humanístic no

pot coincidir de cap manera amb la recerca en altres àmbits, però sí que hi està emparentada. I és que en filosofia no es fa investigació empírica —en el sentit que no s'investiguen fenòmens, què són els fenòmens, en què consisteixen—, sinó que es fa investigació conceptual, perquè es mira d'escatir quin paper, quina presència i importància tenen aquests fenòmens en la vida dels humans i, per tant, s'investiga què es diu d'aquests fenòmens, quina significació, quin sentit tenen per a nosaltres. Així, doncs, la recerca filosòfica més específica —amb variants diverses, és clar— ha estat sempre, des dels presocràtics fins avui, una recerca conceptual.

Aquesta seria potser la que podríem anomenar «filosofia pura», si es permet encara l'expressió. No es pot negar, però, que molts que s'han dedicat a la filosofia pura —a l'anàlisi i a l'aclariment de conceptes—, o molts que no s'hi han dedicat gaire, sovint també han opinat, han ofert idees i consignes de tota mena sobre com i per què convenia fer certs usos de conceptes —per exemple, els de justícia, llibertat o felicitat—, enfront d'altres usos que els agraven menys, per raons extrafilosòfiques o per raons polítiques, socials, religioses, familiars o tribals. Aquests, que ja no són examinadors de conceptes i opinions, sinó que són creadors i divulgadors de conceptes i opinions, que són opinadors filosòfics, creadors d'opinió cívica, també han estat anomenats «filòsofs», tot i que potser seria més escaient anomenar-los, amb tot el respecte, «ideòlegs» o «doxòlegs», perquè —i aquí recullo Plató *pro domo mea*— més que mostrar que tenen *filosofia* mostren que tenen *filodòxia*. Tanmateix, és cert que la barreja d'aquestes dues maneres de procedir és sovint pràcticament indestriable.

Hi ha encara un tercer tipus d'investigador filosòfic, de vegades més historiador que filòsof, que centra la seva feina a examinar, a reexaminar, allò que alguns filòsofs han dit i allò de què han opinat al llarg de la història sobre els conceptes filosòfics. Em sembla, però, absolutament comprensible que els historiadors de la filosofia siguin considerats també filòsofs, justament perquè, encara que bussegin en la filosofia aliena, acaben fent una activitat filosòfica, que consisteix a examinar els conceptes i la ideologia d'altri. Si volguéssim, però, introduir una nova etiqueta per als historiadors de la filosofia, tal com hem diferenciat lleugerament abans entre «filòsofs» i «doxòlegs», també podríem parlar ara de «doxògrafs».

Encara s'hauria de subratllar que, tal com diu el report esmentat, en els darrers anys l'àmbit segurament de més creixement i que més atenció ha rebut, tant privada —dels investigadors— com pública —de governs i entitats, així com de l'opinió pública—, és l'àmbit de l'anomenada «filosofia aplicada» —sovint també anomenada «filosofia pràctica»—, que inclou sobretot l'ètica i la política, però que, segons com, pot abraçar qualsevol recerca filosòfica que no sigui estrictament teòrica, és a dir, que no sigui com la metafísica o la teoria del coneixement. El major problema que, al meu entendre, té la filosofia aplicada és que sovint *aplicada* no és l'adjectiu per allà on s'expandeix una filosofia que s'aplica, sinó que forma part, amb *filosofia*, d'un únic sintagma (*filosofia aplicada*) i que acaba, per tant, designant una altra espècie filosòfica, la de la filosofia aplicada. Quan passa això —i passa molt sovint—, llavors podem dir d'aquesta nova espècie filosòfica el que ja hem dit de les altres: pot ser que en ella es faci anàlisi conceptual —filosofia pura—, que s'hi faci pensament cívic, ideologia social, o que se'n faci la història.

Bàsicament he volgut fer aquestes consideracions per dues raons: *a*) perquè després veurem què es fa majoritàriament a Catalunya, si és filosofia, ideologia (doxologia) o història de la filosofia (doxografia), tot i que sigui finalment difícil —per no dir impossible— de separar estrictament en una mateixa obra aquests diversos estrats; *b*) veure què es fa realment a Catalunya és important perquè, quan parlem de *progrés* en filosofia, no estarem pas parlant del mateix si ens referim a un tipus de filosofia o a un altre, ni tampoc no podrà ser del mateix tipus la incidència, la presència social, que tinguin aquestes diverses activitats filosòfiques.

Entrem, però, ara breument en la difícil qüestió del *progrés* de la filosofia. Aquesta és una pregunta difícil, més encara quan no tenim dades gaire precises de l'activitat filosòfica, sobretot de l'activitat docent.

1.1. *Un doble nivell*

Per elucidar la qüestió del progrés, que ens inquieta com a persones i com a professionals, convé començar fent una distinció. Perquè ens podríem preguntar: allò que fem com a investigadors és allò que donem a conèixer en el nostre treball docent? Té una sola meta el treball filosòfic o en té diverses, no mecànicament coincidents? En el millor dels casos, una aula pot ser un laboratori on s'assagin idees, on s'experimentin mètodes d'anàlisi, on es debatin resultats i alternatives en una autèntica comunitat de recerca. (En el pitjor dels casos, l'aula és un simple *repetitorium*, desconnectat i passiu.) Suposem, però, que l'aula és plena de persones vives, desitjoses de compartir amb nosaltres el plaer de l'experiència de pensar autònomament. Precisament quan això passa —si passa— és quan convé que assumim i que acceptem que la filosofia que nosaltres estudiem o elaborem pel nostre compte *de cap manera* no pot ser la mateixa que desenvolupem a l'aula. Com podria ser que allò que nosaltres fem després d'anys de reflexió i d'estudi, moguts per interessos professionals i, fins i tot, per tics gremials, coincidis amb allò que ens reclamen de fer els estudiants que, en el millor dels casos, encara es plantegen pensar com una aventura innocent i creativa?

Adonar-se d'aquest desnivell entre el nostre estudi i la nostra tasca educativa diària és important per no caure en el parany de fer el paper de mestres saberuts i dogmàtics que tan sols passen el que saben, com si pogués ser veritat que es passa en una hora tot allò que només s'ha sabut després d'anys d'estudi i treball. La feina d'investigador és fonamental per al docent, però no per suplantarlo, sinó per aconseguir que el docent ajudi a fer recerca a l'aula. Precisament perquè sabem que el nostre rol és delicat —i no solament per les expectatives dels alumnes sinó també per la inèrcia de la nostra major preparació—, precisament per això, sabem que hem d'anar molt amb compte amb les nostres intervencions a l'aula, que sempre han de ser per empènyer, per estimular, per reconduir, per reforçar, però no per solucionar, concloure, dictaminar o substituir. Fer això és difícil i demana, és clar, preparació específica.

Ja es veu, però, que quan distingim entre el nostre treball personal i el nostre treball a l'aula no els hem pas d'*oposar* l'un a l'altre i no hi ha pas, doncs, desconexió *total* entre ells. Ben al contrari. Aquests dos nivells de treball, que són distints, s'enriqueixen també mútuament. Ara bé, que el treball de preparació personal es reflecteixi després a l'aula d'una manera més o menys *directa* té poc interès. Fins i tot pot ser perillós que les coses es plantegin així. Perquè és justament la tradició magistral i dogmàtica la que sempre ha tingut interès que els mestres treballin i aprenguin només allò que els serà útil, allò que ells, al seu torn, hauran d'ensenyar.

Em sembla que serà bo, doncs, que els professionals de la filosofia no s'inquietin massa pel doble nivell de treball que normalment han de realitzar. El que convé és que no caiguin en l'error d'aquells que ensenyen a classe allò que estan investigant per a la seva tesi doctoral. És l'error gravíssim de l'obsessió per la pròpia feina, és l'error de la pedagogia de pinyó fix. I aquest error es paga molt car amb una doble frustració: la de l'alumne i la del professor.

1.2. *Progressar en filosofia*

Ara bé, si les coses són així, la pregunta «Hi ha progrés en filosofia?» adquireix un aspecte completament nou. Perquè, a part del progrés més o menys general que es pugui atribuir, o no, a la història de la filosofia en conjunt, ens trobem que haurem de distingir entre el progrés que puguem experimentar en el nostre treball personal, tant en el de recerca com també en la reflexió feta a l'aula.

Sembla ben clar que la idea de *progrés* pressuposa: a) l'existència d'una meta, b) l'exacta especificació del lloc que ocupa cadascú, en diferents moments, respecte a aquesta meta, i c) un mètode per calcular els canvis experimentats en relació amb la meta. Així és com es pot determinar si la posició d'una persona *A* respecte a una meta *M* ha variat molt o poc —i en quin sentit— en el temps *t2* respecte al temps *t1*. (Quan l'ideal de qui aprèn a escriure a màquina és arribar a les dues-centes quaranta pulsacions per minut, podem determinar molt bé si, al cap de sis mesos, ha fet avenços, si *ha progressat* en aquesta direcció, o no. Però també podem dir si un ciclista que participa en una cursa contra rellotge *ha progressat* o no en el seu ritme en el segon quart de la cursa respecte al primer quart. En el primer exemple determinem el progrés total; en el segon, fins i tot, el ritme de progrés que es va produint.)

També hi ha, és clar, progrés col·lectiu, que pot ser estadístic o no. És estadístic el progrés econòmic dels habitants d'un país que ha passat d'una renda per càpita de dos-cents dòlars anuals a una de sis-cents. No són estadístics, en canvi, els progressos fets per un equip de piragüisme o per una unitat de producció.

En tot cas, es tracta d'exemples en què el progrés és fàcilment quantificable, perquè existeixen o bé una meta al davant clarament establerta o bé un punt de referència al darrere suficientment clar, i perquè tant el camí vers la meta com els resultats provisionalment obtinguts es poden mesurar fàcilment, en nombre de pulsacions per minut, en metres recorreguts per minut, en dòlars nets en el balanç final o en unitats produïdes per mes o per any.

La cosa es complica una mica més quan la valoració del progrés no és (només) numèrica i quan es tracta de fer una estimació més globalment valorativa, sense punts de referència prou consolidats. Llavors les conviccions, creences o ideologia de cadascú tenen un paper molt important. És el que passa, per exemple, quan es dóna una interpretació globalment ascendent (progressiva) o descendent (recessiva) de la història de la humanitat o, fins i tot, de la història de la filosofia. En certs aspectes sembla que s'ha anat *més bé* (s'ha millorat), i en altres, *més malament* (s'ha empitjorat), i en altres no se sap com quantificar els resultats. Globalment, resulta difícil —per no dir impossible— d'arribar a una valoració generalment acceptable. (No és estrany, doncs, que el qualificatiu «progressista» en política sigui tan vague; ni és estrany, sinó natural, que el concepte de «progressia» o de «joves progres», per exemple, resulti, d'entrada, sospitós i requereixi un examen més detallat.) Observem, per exemple, que l'optimisme progressista dels segles XVIII i XIX ha donat pas, durant el segle XX, a un cert escepticisme o, fins i tot, al pessimisme de molts. En els exemples, en canvi, en què la meta i els criteris d'avaluació són compartits, també ho són els resultats i, doncs, els judicis. Hi ha també molts casos intermedis, en què és difícil de determinar si un progrés evident en l'ordre quantitatiu ho és també qualitativament. No és fàcil de saber, per exemple, què vol dir —i, per tant, no és fàcil de saber si és vertadera o falsa, i en quin sentit— una expressió com «Les nostres relacions han conegut darrerament un progrés substancial».

És bo, doncs, que recordem que la qüestió del progrés és realment complexa, molt particularment quan parlem de coneixements o d'experiències diferents i distants dels de les ciències empíriques, que tenen mecanismes universalment acceptats d'avaluació dels seus resultats. És bo que ho recordem i és bo que vegem *per què* la qüestió del progrés és ara complexa, és a dir, que vegem quins són els elements presents o absents que confereixen complexitat al problema. L'element clau, certament, és l'existència o inexistència d'una meta —més o menys definida, més o menys utòpica— i l'elaboració d'un mètode de càlcul que ens pugui abocar a resultats d'una certa precisió. Per això, hi ha casos en què sé què vol dir «progrés» i potser m'agrada; d'altres, en canvi, en què no sé què vol dir; d'altres en què m'agradaria saber-ho; i d'altres, encara, en què em sembla que ho sé, però no m'agrada gens.

Així, per exemple, puc saber —i m'interessa— si *he fet* progressos en l'aprenentatge de l'anglès. El que, tanmateix, no sempre és clar és *quins* progressos he fet. Perquè estarem d'acord que ha progressat en anglès qui ha après a fer-se entendre més del que ho feia. Però, de quin progrés es tracta? Es fa entendre més perquè parla més, perquè s'ajuda amb més gestos i trucs, o perquè parla amb un accent millor o amb una sintaxi més fluida, encara que potser el seu vocabulari continuï tan restringit com abans? El progrés quantitatiu és efectivament calculable. Però també les coses que es poden quantificar són, en una mateixa acció, moltes.

Ara podem veure amb més claredat què implica dir que el problema del progrés és complex: vol dir senzillament que «progrés» pot significar moltes coses i que, per tant, la forma de progrés quantitatiu que coneixem potser només és la forma més trivial de progrés, però no l'única. Així, doncs, tal com abans he dit que la preparació personal del professor i el seu treball a l'aula

són activitats diferents però no ben inconnexes, ara també diré que, encara que el progrés quantificable es doni en les activitats amb una meta ben definida, això no vol pas dir que en les activitats sense una meta clara no es pugui parlar també de progrés.

Aquest és justament el cas en què es troba la filosofia, almenys certa filosofia. Perquè, quina és la meta de la filosofia? Potser algú deu dir: «És una meta paral·lela a la de l'anglès. Així com qui aprèn anglès ha d'aprendre a parlar anglès, a entendre l'anglès i a fer-s'hi entendre, així l'estudiós de la filosofia ha d'aprendre a filosofar, a entendre qüestions filosòfiques i a plantejar qüestions filosòfiques». Segurament, en línies generals, tots podríem estar d'acord amb aquest plantejament. Mirades, però, les coses més de prop, més en concret, semblen força més complicades. Perquè el control de qui ha après anglès, el poden fer persones que saben anglès des de sempre, que, com qui diu, no *han après* l'anglès, perquè *són* angleses. En canvi, el control de qui ha après a filosofar, l'han de fer persones que elles mateixes també han hagut d'aprendre a filosofar, és a dir, persones que poden haver après coses bastant diverses, amb mètodes bastant diversos i amb resultats força diferents. I llavors, qui sap més filosofia, qui en sap més, de filosofar? O, formulat d'una altra manera: qui pot jutjar els progressos filosòfics d'un altre?

Em sembla que, plantejada així, la qüestió il·lumina bé les constants batalles existents en la història de la filosofia —i, fins i tot, en la vida de les nostres facultats, departaments i aules—, en què els filòsofs i els professors de filosofia s'han tirat els plats pel cap perquè s'han negat els uns als altres (heideggerians i neopositivistes, per posar només un exemple clàssic) la capacitat, el rigor i la subtileza necessaris per fer filosofia. I és que, certament, han après llenguatges filosòfics diferents, encara que tots ells afirmen que filosofen.

Davant d'aquest panorama, què podem fer, què podem dir? Em sembla que la discussió entre filòsofs i filosofies obre una escaleta interessant, en la qual es pot burxar una mica. Sembla que, quan els filòsofs discrepen violentament entre ells, tots són almenys capaços de reconèixer que, fins i tot els contraris, tenen —o no— *cultura filosòfica*. Sovint aquest acaba essent l'únic element acceptat de certa objectivitat. Però, és clar, és un element que pertany més a la filosofia (a la seva història) que no pas a filosofar. Perquè, de la cultura filosòfica, se'n poden fer moltes coses, fins i tot, cap.

Així, doncs, que hi hagi un consens ampli sobre què és la cultura filosòfica mostra justament, *ex contrario*, que la cultura filosòfica (els coneixements històrics de dades i de doctrines) només és com el vocabulari del llenguatge filosòfic, equivalent al vocabulari o al diccionari anglès. L'accent, l'estil, la sintaxi, la creativitat filosòfica —pròpiament, filosofar— van per una altra banda. Resulta, doncs, que és amb cultura filosòfica, o al costat d'ella, o —per què no?— *sense ella*, i, en qualsevol cas, més enllà d'ella, que s'ha de fer filosofia. La meta de la *cultura* filosòfica és clara: diccionaris, enciclopèdies, compendis, col·leccions de clàssics, biblioteques senceres. El *filosofar*, però, que es pot fer amb cultura filosòfica o sense ella, i que s'ha de fer més enllà d'ella, és una altra cosa. I aquí la meta ja no és fixa. I, a més, no s'hi arriba mai tot sol. («Quod mecum nescit, contra me scire videri».)

Si no hi ha una meta única i clara que es pugui aconseguir —menys encara, que s'hagi d'aconseguir—, no té cap sentit dir que s'està més a prop o més lluny de la meta. I la meta d'un filosofar que no sigui dogmàtic no pot ser un punt concret d'arribada, un nivell precís, un resultat específic. Perquè es poden arribar a aprendre consignes filosòfiques (ideològiques), però no es pot arribar mai a aprendre a plantejar i resoldre correctament totes les qüestions filosòfiques possibles, almenys no s'hi pot arribar tal com es pot arribar a saber plantejar i resoldre problemes d'escacs o de mecànica quàntica.

Vol dir això que defenso ara una concepció de filosofar en què tot s'hi val, en què tant se val que les coses siguin així com de qualsevol altra manera? No, rotundament, no. Molts, quan abandonen la idea falsa que hi ha una sola cosa que val per a tots, cauen en la idea, també falsa, que qualsevol cosa val per a qualsevol. (Però ja Aristòtil sabia que no era així i nosaltres també ho sabem. Quan en la seva *Ètica a Nicòmac*³ rebutja un únic terme mitjà vàlid per a tots, no diu que no hi hagi cap terme mitjà indicat, sinó, al contrari, diu que s'ha de buscar el terme mitjà i elegir-lo, «però no el terme mitjà de la cosa, sinó el relatiu a nosaltres».)

Per això ara podem dir que una visió no dogmàtica ni ideològica de filosofar —i, en general, de la vida— defensa també una noció de progrés que no es dedica a comparar moments concrets en un procés llarg, precisament perquè els punts de referència no són fixos, preestablerts, ni ho són igualment per a tothom. «Progrés» és un terme més regulatiu que no pas descriptiu, és un terme que ens mou més a continuar el camí emprès, que no pas a detallar-ne la localització exacta. Perquè no és veritat que sapiguem on *hem d'arribar* i, sovint, no sabem ni on *volem arribar*. Això no exclou, però, que, de tant en tant, i sempre mirant enrere, no puguem estar més o menys satisfets del camí fet, potser perquè les noves habilitats adquirides, la maduresa aconseguida, ens fan adonar que la situació d'ara és *satisfactòria*, encara que fa temps no hauríem pogut dir que aquesta era la meta que havíem d'aconseguir. No defenso, doncs, una visió relativa de la preparació filosòfica, com si tot fos ben igual, sinó que defenso una visió relacional, en la qual el creixement intel·lectual, la maduració personal, l'adquisició d'hàbits i d'habilitats estan *en relació amb* l'individu i amb el grup concret, així com amb els reptes (sempre nous) que se'ls plantegen. Que la nena hagi fet molts progressos en natació ha de voler dir que és més ràpida nedant ara que abans? No pot voler dir —i ho vol dir habitualment— que neda millor, que té més estil, més confiança, més varietat de recursos? Quin és, doncs, l'ideal del bon nedador? No hi ha *un sol* ideal, sinó molts, potser tota una família d'ideals. I aquesta família encara no cal que sigui la família ideal dels ideals.

En aquest sentit, el progrés seria la satisfacció pel camí fet, perquè, per dir-ho així, el mitjà és la meta. La meta ja no és un factor extern al procés d'aprenentatge, sinó que n'és un factor intern. El progrés seria el grau de satisfacció objectiva en l'organització dels mitjans de què s'ha disposat. No es tracta tant de valorar la quantitat de tot això com la qualitat, és a dir, la riquesa

3. Vegeu *Ètica a Nicòmac*, II.6.

sa, el rigor, la creativitat. L'acumulació de mitjans i de recursos no ho és tot. El que és important és la seva organització, la seva posada en marxa en la recerca, individual o col·lectiva. El progrés sempre és un avenç, però un avenç, en filosofia, no sempre consisteix a anar endavant, senzillament perquè sovint no se sap on són el davant i el darrere, o se sap que, pròpiament, no hi ha ni davant ni darrere.

2. Quina recerca han fet i han pogut fer els investigadors en filosofia a Catalunya?

Totes les dades que faré servir ara són tretes del report esmentat al començament.

Pel que fa a tesis doctorals, segons el report, en el període 1996-2002 s'han llegit noranta tesis doctorals a Catalunya, vint-i-sis de les quals podem considerar de «filosofia pura» i seixanta-quatre d'història de la filosofia. D'altra banda, en el mateix període s'han publicat setanta-un estudis científics de filosofia, quaranta dels quals són de filosofia antiga, medieval, moderna i contemporània. De filosofia catalana, se n'han publicat deu.

En vista d'això, resulta sorprenent que el report digui que no s'ha publicat cap estudi d'«història de la filosofia», perquè resulta clar que, dels setanta-un estudis, cinquanta es mouen en el marc precisament de la història de la filosofia. Preguntem-nos ara: per què hi ha aquesta poca dedicació a la que hem anomenat «filosofia pura», tant pel que fa a tesis doctorals com a estudis filosòfics? Sense cap pretensió de donar una explicació concloent del fenomen, em permeto assenyalar quatre elements que, degudament combinats, poden haver contribuït de manera molt decisiva a aquest resultat.

1) A Catalunya, el panorama filosòfic de postguerra era patèticament tancat i resclosit. A partir de 1965 —i manllevo de Pere Lluís Font la idea de veure en aquest any una autèntica xarxera històrica en el desenvolupament de l'activitat filosòfica a Catalunya— les coses van començar a canviar notablement: de mica en mica ens vàrem començar a dotar d'eines bàsiques, de materials de consulta, de traduccions fiables, de mica en mica van anar entrant influències exteriors de tota mena, sovint molt disperses, que van reorientar completament la tasca filosòfica. (Hi tornaré de seguida en el tercer apartat.) Fins i tot l'obertura de la universitat a masses d'estudiants, fins llavors allunyades, també va ser un element dinamitzador i diversificador. És clar, però, que es va haver de començar pràcticament de zero i això s'ha notat durant molts anys. La divisió cronològica de Pere Lluís Font a què acabo de fer referència ajuda a ordenar la filosofia a Catalunya durant el segle xx.⁴

El que ara volia destacar és que mai no hem tingut una *tradició* filosòfica catalana; en aquests darrers quaranta anys hem pogut fer passos endavant significatius, però una tradició reclama acords i complicitats tant en els pressupòsits com en els objectius. I això no s'ha donat encara.

4. Vegeu P. LLUÍS FONT (coord.) (2002), *Les idees i els dies: Un segle de filosofia i ciències socials als Països Catalans*, Barcelona, Proa.

2) No hi ha hagut prou mestres en filosofia unànimement reconeguts: els Xirau, Ferrater Mora o Eduard Nicol, per esmentar només tres noms, van viure a l'exili. Hi ha hagut alguns docents molt bons, estimats i respectats. Però hi ha hagut pocs referents pel que fa a la recerca, una recerca que, tal com acabo de dir, va començar tard i de manera molt poc homogènia en qualsevol sentit que es consideri.

3) A partir del postfranquisme, i sobretot en aquests darrers vint anys, els grups de recerca subvencionats, ho han estat bàsicament des de Madrid i, per tant, no responen a possibles interessos de recerca catalans. De fet, l'experiència i els intents de molts anys demostren que és pràcticament impossible obtenir algun ajut estatal, per exemple, per a recerca sobre filosofia catalana.

Tant el Govern català com l'espanyol han afavorit recerques científicotecnològiques, o bé recerques en coneixement bàsic, que és on s'han hagut de refugiar moltes sol·licituds de filosofia. Com que les recerques estan —comprensiblement— prioritzades i com que la prioritat no és mai la filosofia, s'ha arribat a donar el cas que algun any, en el llistat de prioritats subvencionables, l'epígraf que més s'acostava, per dir-ho així, als usos normals en recerca filosòfica era el que portava el rètol «Història d'Amèrica». Es comprèn, doncs, que la major bona voluntat del món i la dissimulació més sibil·lina d'allò que realment s'està fent no aconsegueixi obtenir recursos d'aquestes fonts.

4) Pel que fa a la difusió de la recerca filosòfica a través de revistes, ens trobem en una situació molt diferent de la que hi ha en el món de la ciència i la tecnologia: les dotzenes de revistes filosòfiques especialitzades que hi ha pel món tenen criteris, temàtiques i objectius no homogenis. En molts camps de la filosofia és difícil trobar *la* revista de referència. Tampoc no disposem d'un *citations index* generalment acceptat que pugui servir d'àrbitre de qualitat en la recerca i que pugui orientar, per tant, els investigadors que es volen homologar en el terreny internacional.

Aquests elements —nacionals, estatals i internacionals—, combinats segurament amb d'altres, poden ajudar a entendre que la recerca filosòfica sigui a casa nostra, encara avui dia, bàsicament històrica i historicista, amb poques possibilitats de fer aportacions destacades en el camp del pensament, ja no dic internacional sinó ni tan sols català.

3. Quins beneficis ha aportat aquesta feina al progrés i al benestar del país?

Del que acabo de dir, em sembla que en puc concloure que la recerca filosòfica a Catalunya, tal com ha estat orientada fins ara —i per raons diverses d'oportunitat, patrocini, etc.—, ha contribuït en molt poca cosa al benestar i al progrés cultural del país.

A la banda positiva, deixaré també constància de dues coses: 1) la primera, més forta, referida a instruments bàsics per a la recerca; 2) la segona, més tímida, referida a la filosofia catalana pròpiament dita.

1) Potser el capítol en què la contribució ha estat més important i que pot tenir repercussions més positives en el futur és aquell al qual ja m'he referit abans: el de la creació d'eines bàsiques necessàries per a la recerca, sense les quals no hi ha investigació possible. En aquests anys, el país s'ha dotat de materials (per exemple, la col·lecció «Textos Filosòfics», que ja és al llindar del número 100) i ha reforçat els centres i les instàncies de referència (per exemple, les quatre universitats —tres de públiques i una de privada— en què s'imparteixen els estudis sencers de filosofia, la molt viva Societat Catalana de Filosofia, el Liceu Joan Maragall o la mateixa Càtedra Ferrater Mora de Pensament Contemporani, de la Universitat de Girona). Aquestes són eines i referències que fan falta, condicions necessàries però no suficients: elles soles no provoquen automàticament res, però sense elles no sorgeix tampoc res. Si atalaiem la nostra història recent —i no tan recent—, em temo que som un poble que ha cultivat poc el pensament en el sentit aristotèlic, vull dir el pensament desinteressat, el pensament pur, el pensament bàsic. Tampoc no és que, fins fa ben poc, s'hagués cultivat gaire el pensament científic, tal com ens ho confirmen no solament les poques publicacions de primer nivell sinó també el paper galdós de l'assaig en totes les seves formes. Potser és que, durant tres segles, el cultiu de la història i la llengua ha reclamat —gairebé ha esgotat— totes les nostres energies creatives i divulgadores.

2) La filosofia catalana pròpiament dita —en el sentit en què també es parla de «filosofia alemanya» o de «filosofia espanyola»— ha estat ben poc cultivada, tot i que darrerament sembla que en comença a despuntar alguna cosa. És important destacar que no hi ha en cap universitat de Catalunya cap curs regular sobre filosofia catalana. En canvi, és cert que s'han començat a publicar alguns volums sobre autors catalans, que volen culminar en un projecte més ambiciós amb repercussió internacional, projecte impulsat des de la Societat Catalana de Filosofia i patrocinat per l'IEC. D'altra banda, en els darrers anys, la Càtedra Ferrater Mora dedica gairebé anualment un simposi a un pensador català: els ha dedicat a Ferrater Mora (2002), Eusebi Colomer (2003), Ramon Turró (2004) i Joaquim Xirau (2006). Els resultats dels simposis seran publicats pròximament en una col·lecció específica de la Càtedra. També vull esmentar dues iniciatives més, prou sostingudes: els Col·loquis de Vic, que el 2005 van arribar a la desena edició i que es concentren en filosofia aplicada; i els treballs temàticament diversos del Liceu Joan Maragall, que ha anat publicant, de manera irregular, els resultats de la seva dedicació tenaç i meritòria. A part d'aquestes iniciatives planificades, poca cosa més. La filosofia catalana no és, certament, una prioritat en la filosofia que es fa a Catalunya. El fet que siguin destacables i elogiabls els esforços que es fan en aquesta direcció ja indica per si mateix que és una direcció poc transitada.

Un cop dites aquestes coses, convé encara constatar la situació globalment molt llastimosa de la llengua catalana en la producció filosòfica, diguem-ne, autòctona. Justament la llengua en filosofia és un element clau per a entendre la vitalitat del pensament d'un país. En aquest punt, les dades i l'experiència demostren una situació no gens afalagadora: segons l'informe repetidament esmentat, de les noranta tesis doctorals presentades entre el 1996 i el 2002, vint-i-nou

han estat escrites en català, cinquanta-nou en espanyol i dues en anglès. És a dir, gairebé un terç en català i gairebé dos terços en espanyol. Sobre això l'informe diu:

L'única explicació a aquest fet un cop observades les temàtiques, els departaments o els directors és que el doctorand redacta amb [sic] la llengua que domina, i no té relació [s'entén: això] amb cap altre [sic] variant. A la llum d'aquests resultats, constatem que la política de normalització lingüística iniciada al nostre país a principis dels anys vuitanta no ha servit per normalitzar el català com a llengua d'investigació en l'àmbit de la filosofia.⁵

No comentaré gaire el text, tot i que s'ho mereix. Resulta sorprenent, per exemple, que es digui que «l'única explicació» de la descompensació lingüística sigui que «el doctorand redacta en la llengua que domina» i que s'hi afegeixi que això «no té relació amb cap altra variant». Si algú, però, amb certa rapidesa, accepta que aquesta és «l'única explicació», potser haurà de considerar amb més calma si aquesta és també «l'última explicació». La llengua que es domina no depèn de cap gen ineluctable. Sense cap més comentari, em sembla que la dada, per si mateixa, ja és prou esfereïdora i preocupant. I és que, si no hi ha filosofia en català, es comprèn que en un sentit molt profund —el mateix sentit profund amb què s'entén això en tots els països de tradició filosòfica— tampoc no hi hagi filosofia catalana.

Que la nostra societat ha estat poc influïda pels temes i per les preocupacions filosòfiques resulta molt evident. Només cal considerar alguna dada complementària que, en aquest context, adquireix tot el seu valor: si es repassen els anuaris que edita Enciclopèdia Catalana, que contenen un «Balanç per activitats» de cada any, es pot comprovar que, durant el mateix període del report —és a dir, els anys 1996 a 2002—, en cap d'aquests anuaris no hi ha cap entrada que sigui «filosofia» o «pensament», tot i que cada any es dediquen entrades, per exemple, a «història», «informàtica», «física», «lingüística», «química», «religió» o fins i tot «zoologia». Es veu que, per als lectors catalans, mai no passa res en el món, ni a Catalunya, en l'àmbit de la filosofia o del pensament.

D'altra banda, però, també hi ha certs indicis que alimenten l'esperança en un futur millor. Només dos exemples: el primer és el d'algunes revistes de pensament, no estrictament de filosofia —com ara *L'Espill*, al País Valencià, o *Idees*, al Principat—, amb aportacions que tenen més qualitat i que segurament tindran molta més influència intel·lectual que algunes revistes de filosofia especialitzades publicades a casa nostra. El segon exemple és l'existència d'un programa que no és de recerca sinó de docència —i no universitària— anomenat «Filosofia 3/18» i dirigit a alumnes d'entre tres i divuit anys. L'èxit de l'adaptació del projecte nord-americà («Philosophy for Children») i dels seus materials en català, juntament amb la creació de nous materials per a l'aula, ha aconseguit que, després de dinou anys d'existència —l'Institut de Recerca per a l'Ensenyament de la Filosofia (IREF) va sorgir el 1987—, hi hagi al Principat unes

5. P. 1051b.

cinc-centes escoles de primària i secundària que segueixen el projecte: això vol dir que hi participen dos mil docents i quaranta mil nens i joves, amb el suport, des de fa una colla d'anys, del Govern català.

Tal com estan les coses avui, em sembla que són efectivament més influents aquests recursos —i els diversos webs filosòfics existents en català— que no pas algunes iniciatives acadèmiques, molt més encarcarades i allunyades de la realitat ciutadana, és a dir, de les seves preocupacions, dels seus desigs, dels seus problemes.

I és que progressar, en el sentit de la filosofia, no és incompatible —ben al contrari— amb el fet d'acceptar els reptes d'un món tan canviant com el nostre. Sovint m'agrada dir que, en cert sentit, fer filosofia i ensenyar-ne és fer i ensenyar defensa personal. Llavors, el creixement intel·lectual i personal és una variació de la presència en el món, i el progrés és un renovat estar a l'altura de les circumstàncies. El progrés filosòfic no es produeix com si haguéssim d'arribar a alguna banda, sinó més aviat així: que allà on siguem cada vegada puguem dir que *podríem haver arribat* a una altra banda (que no hi ha una meta única, tampoc la nostra), però que no *haviem d'arribar* a una altra banda (que no ens penedim d'haver arribat on hem arribat, perquè no ens hem perdut pel camí). I és que una cosa és poder anar caminant sense una meta preestablerta, i una de ben diferent, haver-se perdut pel bosc; perquè una cosa és no tenir una meta definida, i una altra, no estar situat i no saber com sortir-se'n per fer simplement camí.

Això mostra encara més clarament l'enorme importància de triar una filosofia ideològica o de triar una manera de filosofar que permeti autonomia en les ideologies, creences, passions i teories, una manera de filosofar que permeti construir-se metes, que permeti relativitzar-les i, per tant, que permeti adonar-se que qualsevol meta, en filosofia, només és una meta volant, només un punt de pas, i que el trajecte del pensament i de la vida no està encara dibuixat. El fet, però, que el puguem anar dibuixant entre tots no implica pas dir que no sapiguem dibuixar, ni que no sapiguem distingir entre bons projectes i mals projectes. L'únic que implica és que estiguem disposats a dir que som capaços de descobrir més veritats que la veritat reconeguda, que som capaços de fruit de més bellesa que la bellesa oficial o de la majoria, que som capaços de participar en accions que vagin més enllà de la bondat legal. Estem, doncs, immersos en un projecte filosòfic i vital que diu una cosa tan simple com aquesta: que la vida s'ha de viure i s'ha d'inventar fins al final. Aquesta capacitat creixent de viure, de reflexionar, d'inventar, de descobrir, és la que dóna la mesura del progrés. S'arribi allà on s'arribi. I és que, en filosofia, més important que la meta és el camí fet i, és clar, la manera de fer-lo.

De fet, això és el que ja sabia sant Agustí quan deia que «val més la recerca que la troballa».